JEL Classification G21, G32, K22

Колодізєв О.М., Коцюба О.В.

ЗРОСТАННЯ РОЛІ БАНКІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ НА ЕТАПІ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Анотація. Розглядаються сутність фінансового моніторингу в банках на етапі мінімізації відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. Аналізується використання криптовалюти для відмивання коштів, а також закордонний досвід управління обігом та проведення операцій з криптовалютами.

Ключові слова: відмивання коштів, фінансовий моніторинг, криптовалюта.

Аннотация. Рассмотрена суть финансового мониторинга в банках на этапе минимизации отмывания средств, полученных преступным путем. Анализируется использование криптовалюты для отмывания денег, а также международных опыт управления оборотом и проведения операций с криптовалютами.

Ключевые слова: отмывание средств, финансовый мониторинг, криптовалюта.

Annotation. The essence of financial monitoring was determined on the stage of risk minimization of money laundering. The use of cryptocurrency for money laundering and the international experience in turnover and transactions were analyzed.

Key words: money laundering, financial monitoring, cryptocurrency.

Сучасні реалії розвитку економіки України обумовлюють високий рівень зацікавленості злочинних структур для здійснення в її системі відносин незаконної фінансової діяльності. До визначальних характеристик і параметрів її функціонування насамперед можна віднести саме недостатній

рівень розвиненості вітчизняної фінансової системи, значний рівень корупції, слабкий фінансовий контроль та недостатньо ефективний моніторинг за здійсненням фінансових операцій.

Стрімкий технологічний розвиток та інтеграція інновацій у фінансові ринки, які залучені в активні процеси глобалізації, можуть спричиняти як впровадження нових фінансових продуктів та розвиток економічних систем країн світу, так й використання новітніх інформаційних технологій поряд з певною обмеженістю існуючого законодавства щодо створення умов з запобігання здійсненню операцій з відмивання коштів. Відсутність єдиного ефективного методичного інструментарію щодо організації роботи з виявлення таких механізмів обумовлює актуальність теми роботи.

Результати досліджень з даної проблематики складають суттєвий науковий здобуток і представлені у працях вітчизняних вчених-економістів, а саме: Борисенкова А.В., Буткевич С.А., Внукова Н.М., Ващенко О.М., Гасанов С.С., Дудін М.М., Єфименко Т.І., Колдовський М.В., Ревенков В.П. та інші. Закордонні вчені також приділяють увагу питанням фінансового моніторингу, а також використання криптовалюти з метою відмивання коштів: Gudz P.V., Escritt T., Neil Gandal, Valcke P. та інші.

Високо оцінюючи наукові здобутки провідних науковців з даної проблематики, слід зауважити, що окремі питання протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, вирішені не достатньо у повному обсязі і потребують подальших досліджень як в методичному аспекті здійснення внутрішнього фінансового моніторингу банками, так й виявлення й врахування особливостей використання криптовалюти для відмивання коштів у якості специфічного фінансового інструменту.

Потреба в узагальненні існуючих проблем і удосконаленні існуючого фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, забезпеченні розвитку фінансової системи обумовили постановку наступних завдань, які були вирішені у даному дослідженні:

− визначення й систематизація основних операцій з відмивання коштів, конкретизація їх загальних критеріїв;

− аналіз особливостей використання основного виду криптовалют як специфічного фінансового інструменту для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;

− критичний огляд вітчизняного законодавства у сфері фінансового моніторингу з метою аналізу ефективності діючої системи протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом в Україні з врахуванням провідного досвіду розвинених країн світу.

Метою статті є аналіз інформації про механізми і способи відмивання коштів, зокрема із використанням криптовалюти, а також аналіз вітчизняного законодавства і врахування українських реалій у сфері організації роботи з протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

За даними статистики в Євросоюзі щороку відмивають 4,1-5,5 млрд. доларів США, отриманих незаконним шляхом, з використанням криптовалюти, такої як Bitcoin (інтерв'ю ВВС Роб Вейнрайт, директор Європолу – правоохоронного органу Євросоюзу). За словами Вейнрайта, загальна сума щорічного нелегального доходу в Європі оцінюється в 100 млрд. фунтів стерлінгів, таким чином, близько 3 - 4% з цих грошей «відмивається» саме через криптовалюту.

Фінансова служба моніторингу стикається з труднощами при відстежуванні таких злочинців, і навіть коли правоохоронцям вдається встановити учасників трансакції, активи дуже важко вилучити. «Це відбувається не в банках, якими керує центральний орган, тому поліція не може відстежувати ці трансакції. Але навіть коли вони встановлюють, що трансакції здійснюють злочинці, вони не можуть вилучити активи так, як це зазвичай робиться в рамках фінансової системи», – свідчить глава Європолу.

Існуючий механізм дозволяє злочинцям конвертувати нелегальні доходи в Bitcoin, а потім Bitcoin перераховуються людям, які, на перший погляд, не мають відношення до кримінального світу. У подальшому ці

особи обмінюють Bitcoin на готівку і повертають їх злочинцям.

Це підтверджує той факт, що у світі спостерігається різке посилення криміналізації національних економік і міжнародних господарських відносин в аспекті посилення можливостей «відмивання» капіталів незаконного походження. За різними оцінками, обсяг коштів, які щорічно підлягають легалізації злочинним шляхом, досяг до кінця XX сторіччя 1,3 трлн. дол. США. Критичне нарощення зазначеної тенденції спричинило створення спеціалізованих міжнародних організацій.

Так, у липні 1989 року на паризькій нараді «великої сімки» була створена Спеціальна група по боротьбі зі злочинністю у фінансовій сфері («Financial Action Task Force on Money Laundering» - FATF), метою діяльності якої є розробка світових стандартів у сфері протидії відмивання кримінальних доходів і фінансування тероризму, а також здійснення оцінки відповідності національних систем протидії відмивання коштів розробленим стандартам. FATF розробило «Сорок рекомендацій», які регулюють дії держав у кримінальному, юридичному та фінансовому полі трактування операцій, які можуть характеризуватися як відмивання коштів і фінансування тероризму [1].

Радою Європи у 1990-1991 рр. було прийнято Конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом та Директиву «Про запобігання використання фінансової системи для відмивання грошей» [2]. Зазначені документи дають пояснення щодо сутності поняття «злочини, пов’язані з відмивання доходів».

За результатами дослідження міжнародної організації FATF, процес легалізації коштів можна умовно розділити на три основні стадії – розміщення, розшарування та інтеграція, які притаманні найбільш поширеним моделям і схемам процесу легалізації коштів [3; 4].

Згідно з трифазною моделлю процесу відмивання коштів, розробленою організацією FATF, нею було запропоновано 3 етапи функціонування механізму легалізації коштів:

Розміщення – перетворення злочинно отриманих доходів (насамперед – готівки) у ліквідні активи у формі валюти, цінних паперів, нерухомості тощо, а також фізичне переміщення від їх дійсних джерел (часто за межі країни) походження. Може реалізовуватися шляхом депонування коштів у банках або розміщення активів в інших типах фінансових установ.

Розшарування – трансформація злочинно придбаних доходів у різноманітні активи і їхнє подальше розсіювання з метою маскування реальних джерел походження капіталів.

Інтеграція – являє собою надання легального вигляду злочинно придбаним коштам. Гроші інвестуються в легальну економіку, щоб у правоохоронних органів не виникло підозри щодо їхнього походження.

Етапи функціонування механізму легалізації коштів та основні методи, які використовуються для цього на кожному з етапів, наведено на рис. 1.

Аналіз робіт фахівців з даної проблематики дозволяє систематизувати основні механізм використання банківської системи для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму є [5, с. 264]:

1. Використання фіктивних суб'єктів господарювання:

реєстрація підприємства на підставних осіб (без певного місця проживання, психічно хворих, студентів, іноземців, засуджених, померлих осіб за придбаними, вкраденими або втраченими документами);

назви суб'єктів господарювання нерідко збігаються з назвами державних підприємств;

відсутність ознак статутної діяльності або проведення такої діяльності в мінімальному обсязі;

відсутність штату працівників, виробничих і складських приміщень для здійснення статутної діяльності;

відносно короткий термін існування суб'єкта господарювання;

постійна зміна засновників, власників, директорів суб'єкта господарювання після офіційної реєстрації, неможливість встановлення місцезнаходження службових осіб (директора, головного бухгалтера).

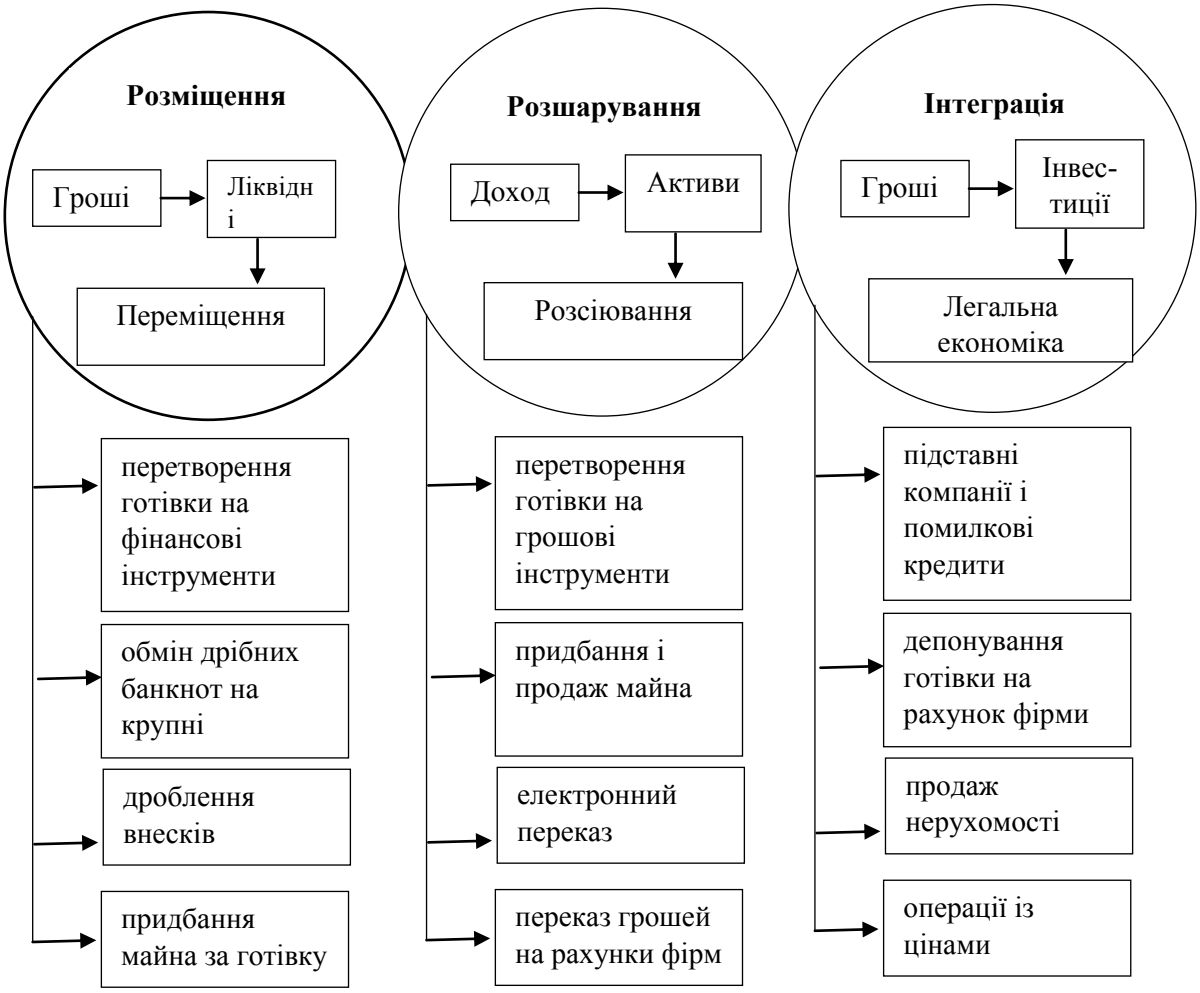

Рис. 1. Схема етапів функціонування злочинних груп та методи реалізації механізму легалізації коштів

2. Використання конвертаційних центрів:

офіси суб'єктів господарювання, що входять до складу конвертаційного центру, як правило, мають велику охоронну мережу;

переважно короткий термін існування (від доби до місяця);

добовий обіг коштів, як правило, збільшується наприкінці тижня, на рахунку щовечора або вранці кожної наступної доби не залишається коштів, або їх сума істотно зменшується;

наявність великої кількості підписаних і завірених печаткою бланків фіктивних договорів виконання робіт або надання послуг, кошторисів, актів приймання тощо;

застосування багатосторонніх розрахунків і платежів з великою кількістю учасників таких операцій, які розташовані в різних територіальних

одиницях;

збіг реквізитів учасників операцій (наприклад, адреси місцезнаходження організацій).

3. Схема операцій з нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах. Загальними типовими ознаками «офшорних схем» є:

використання як підстави для здійснення міжнародних трансакцій або фальсифікованих контрактів з офшорними компаніями;

максимальне скорочення строків знаходження переказаних коштів на рахунках офшорних компаній у країнах їх реєстрації або в третіх країнах;

подальше переміщення коштів шляхом здійснення **смерфінгу** переказів у різні юрисдикції;

наявність рахунків офшорних компаній у кредитних організаціях міжнародних фінансових центрів;

повторюваність однотипних елементів схем електронних переказів;

участь у схемі взаєморозрахунків більше однієї офшорної компанії;

здійснення платежів компаніям резидентам зі своїх рахунків в офшорних юрисдикціях;

участь у схемі фінансових операцій підставної компанії-резидента, на

банківський рахунок якої здійснюється первинне розміщення злочинного доходу;

наявність рахунку фізичної особи – власника злочинного доходу в іноземному банку на території країн з високим рівнем міжнародної репутації.

4. Дроблення суми депозиту та перерахунок сум, менших за встановлений граничний поріг, який підлягає фінансовому моніторингу, великій кількості бенефіціарів.

5. Створення значної кількості «транзитних» рахунків, які використовуються для приховання напрямків руху грошей.

Представлені результати систематизації механізмів легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, повинні бути враховані суб’єктами первинного фінансового моніторингу під час аналізу кожної операції з

приводу ймовірності відмивання коштів. Дані дії мають бути інтерпретовані у відповідні якісні та кількісні показники оцінки ризику ймовірності використання банківської системи для легалізації коштів і фінансування тероризму.

Окремим механізмом, який є фінансовою інновацією та розглядається багатьма спеціалістами та урядами як засіб відмивання коштів, є операції з криптовалютами.

Криптовалюта – це електронний запис, який складається із унікального зашифрованого набору цифр. Вони слугують для здійснення цифрових транзакцій безпечно та анонімно на різних рівнях проведення фінансової операції. Дані записи перевіряються через децентралізовані однорангові мережі, а потім транслюються на публічні реєстри, які «маскують» за допомогою програмного коду кожні окремі крипто-монети [6].

Популярність Bitcoin зазнала стрімкого зростання у 2009 р. Хоча криптовалюта як явище було вже відоме у 80-х роках XX ст., проте саме Bitcoin став найбільш поширеною криптовалютою у світі.

Інформація на біржах Bitcoin щодо відправників та отримувачів криптовалюти є анонімною, проте вона складається з ідентифікаційного коду користувача біржі, який присвоюється йому при реєстрації, суми операції, часу здійснення операції, назви криптовалюти, країни та регіону користувача.

З 2012 р. масштаб використання Bitcoin у світовому обігу виріс з 2 млн. дол. США до 100 млн. дол. США у 2015 р. На сьогодні кількість закладів, які обслуговують клієнтів за Bitcoin становить 11 903, і їх кількість постійно зростає (рис. 2) [7].

Найбільше таких закладів у Центральній Європі, Англії, Східному побережжі США та у Бразилії. Максимальної ціни у 19 331 дол. США за 1 Bitcoin було досягнуто 6 грудня 2018 р., але після цього вже 5 лютого ціна впала до 6 920 дол. США. Зараз тренд є зростаючим.

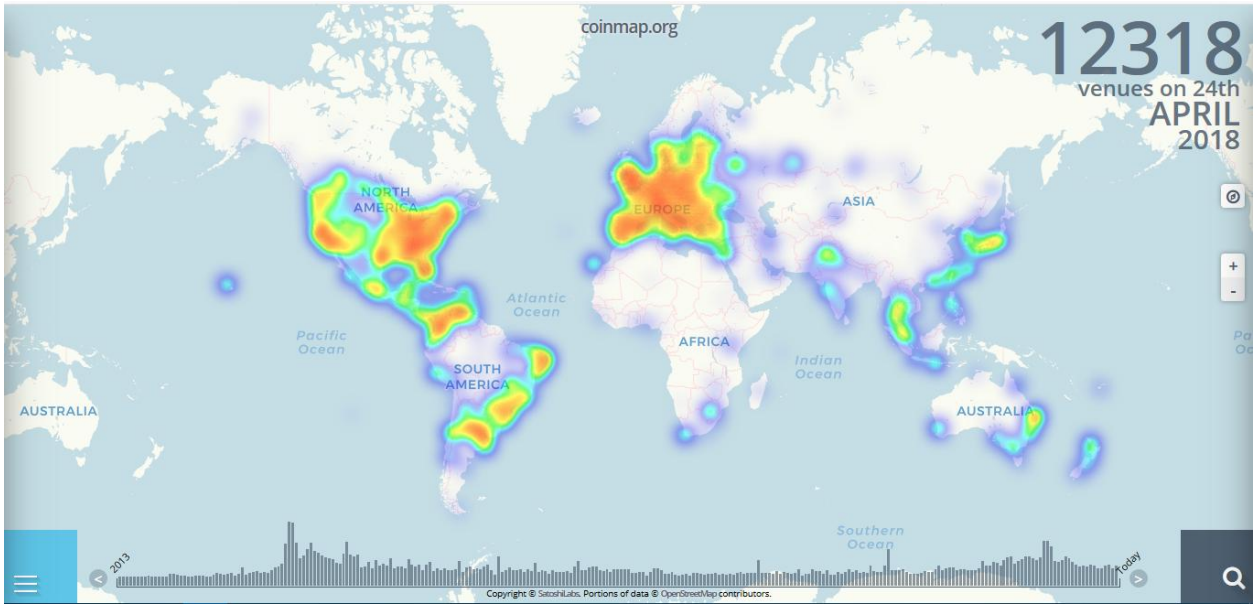

Рис. 2. Карта розповсюдження закладів (кафе, ресторанів, заправних станцій, магазинів тощо) та банкоматів, які здійснюють операції із криптовалютами у світі станом на 27.02.2018 р. [7]

Bitcoin характеризується високою волатильністю саме через високий рівень децентралізованості. Також, на вартість Bitcoin впливають рішення урядів країн світу з приводу легалізації цієї валюти, розширення мережі закладів, які обслуговують клієнтів за Bitcoin тощо. Саме тому зараз криптовалюти привертають до себе велику увагу інвесторів, які здійснюють вкладення на короткостроковий період.

Проте ізраїльськими та американськими дослідниками було встановлено взаємозв’язок між різким зростанням курсу Bitcoin та підозрілими операціями, які були здійснені на біржі у цей період [8]. Так, було встановлено, що ціни зростали близько на 80% в день, коли була помічена підозріла фінансова активність окремих відправників

криптовалюти. В інші дні рівень зростання цін сягав близько 55%. Також, при втручанні підозрілих учасників у торги курс Bitcoin до долару США зростав більше ніж на 20 дол. США в день. В інший час курс залишався майже незмінним.

Дослідниками було помічено 3 підозрілі інциденти на біржі Bitcoin Mt. Gox за 10-місячний період 2013 р. Усі ці ситуації об'єднуються тим, що після систематичного продажу незначних сум Bitcoin за 1 транзакцію (від 6 до 20 Bitcoin), учасники повністю видаляють свій аккаунт із системи при отриманні великої суми у доларах США (від 2,5 до 112 млн. дол. США).

Інша схема використання Bitcoin для відмивання коштів полягає у тому, що створюються нові користувачі системи після проведення 1 транзакції на невелику суму. Ці підозрілі транзакції можуть бути відстежено за однаковою сумою операції, а також новими кодами користувачів у системі.

У грудні 2017 року Лондонська поліція опублікувала матеріали, які підтверджують використання Bitcoin для оплати послуг наркоторговців. Оплата відбувається через численні Bitcoin-банкомати, які досить поширені у Лондонських магазинах, перукарнях та кафе. Більшість з них розташовані у безлюдних місцях з метою підвищення анонімності користувачів. Bitcoin-банкомати не видають жодних квитанцій, сертифікатів, чеків та інших підтверджень про проведення операції. Також банкомати не зберігають історію про суму та інші деталі проведеної операції [9].

Кількість країн, які законодавчо легалізували використання та обіг Bitcoin є незначною – лише 7 країн: Австралія, Естонія, Данія, Південна Корея, Швеція, Нідерланди, Фінляндія. США, Великобританія, Канада, Японія та Німеччина наразі готують законопроекти щодо легалізації криптовалюти на території цих країн. Проте більшість країн виступають проти використання даної валюти та вводять обмеження і заборони на її обіг [10].

Так, Європейський центральний банк вважає, що через низький рівень

використання та високий рівень волатильності криптовалюти неможливо надати їй статусу засобу обігу. Банк міжнародних розрахунків вважає, що основна небезпека використання криптовалюти полягає у анонімності її використання. Це також підкреслює Міжнародний валютний фонд, SWIFT Інститут як дорадчий орган Товариства всесвітніх міжбанківських фінансових каналів зв'язку. Додаткові упередження з боку міжурядових поліцейських організацій викликало також і зростаючий обсяг використання Bitcoin для оплати нелегальних товарів і послуг в Інтернеті [11-13].

У 2014 р. Британський банк «HSBS» відмовився від використання криптовалютних хедж-фондів з метою уникнення підозр з боку уряду щодо участі у схемах відмивання коштів. Банки намагаються ввести у відповідність практичну діяльність із політикою, спрямованою на запобігання відмивання коштів, а також політикою Know Your Client (англ. – «знай свого клієнта) [14-16].

Проте у рамках законодавства протидії відмивання коштів будь-якої країни досить важко довести, що було здійснено нелегальну фінансову операцію за допомогою Bitcoin через повну анонімність п'яти суб'єктів системи криптовалюти:

1. Відправника криптовалюти.
2. Отримувача криптовалюти.
3. Майнерів криптовалюти.
4. Основної команди розробників коду Bitcoin.
5. Конвертаційних центрів Bitcoin.

При здійсненні оплати криптовалютою необхідно знати мінімум IP-адреси 2 суб'єктів для того, щоб відстежувати суму платежу та місцезнаходження суб'єкта. Проте сума операції є не єдиним критерієм віднесення операції до тих, що використовуються для відмивання коштів.

В Україні основним Законом, який регулює порядок запобігання використання доходів, отриманих злочинних шляхом, є Закон України № 1702-VIII від 14.10.2014 р. «Про запобігання та протидію легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон України № 1702) [17]. На рис. 3 наведено структурно-логічну схему основних положень Закону України № 1702.

Після його вступу в силу втрачає чинність попередній Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28 листопада 2002 року №249-IV.

Закон України №1702 спрямований на забезпечення реалізації положень нових міжнародних стандартів в сфері протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму та прийнятий на виконання домовленостей з Міжнародним валютним фондом та з урахуванням пропозицій до національного законодавства експертів FATF [17].

Важливим аспектом зазначеного закону є те, що банки є суб'єктами первинного фінансового моніторингу і повинні самостійно здійснювати пошук та контроль за фінансовими операціями, згідно з методологією, яка є самостійно розробленою внутрішньо кожним банком. Законом № 1702 передбачено значні штрафи та санкції для банків, які своєчасно не відстежували або не надали інформацію про підозрілу операцію суб'єктам державного фінансового моніторингу.

Статтею 24 Закону України № 1702 передбачено штрафні санкції для суб'єктів первинного фінансового моніторингу у разі:

1. Порушення вимог щодо ідентифікації або верифікації клієнта – до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. За фактом не виявлення, несвоєчасного виявлення та порушення порядку реєстрації фінансових операцій – до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів.

3. За неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації – до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Рис. 3. Структурно-логічна схема основних положень Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму» (розроблено авторами)

За порушення порядку зупинення фінансової операції – до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Отже, банк може заплатити 47 600 грн. (*неоподаткований мінімум громадян в Україні становить 17 грн.*) при застосуванні усіх можливих штрафних санкцій за 1 операцію, яка може бути розглянута як операція з відмивання коштів або фінансування тероризму. На практиці банки переважно зупиняють відносини із клієнтом, якому може бути присвоєний високий рівень ризику відмивання коштів. Це робиться для того, щоб не привертати увагу органів державного моніторингу із перевірками та підозрами, що банк є ланкою у механізмі відмивання коштів. Кількість та обсяг нелегальних фінансових операцій знижують рейтинг банку та можуть призвести до введення тимчасової адміністрації або повного виведення з ринку. Проте неважливо, чи повідомляв банк Державній службі фінансового моніторингу про такі операції, чи ні. Тому вітчизняним банкам «дешевше» розірвати відносини із підозрілим клієнтом.

У той же час у світі відповідальність за порушення законодавства у сфері протидії відмивання коштів і фінансування тероризму є набагато вищою за вітчизняну (табл. 1) [18-22].

За результатами табл. 1 можемо зробити висновки, що покарання за несвоєчасне або відсутність повідомлення суб'єктів державного моніторингу про операції, через які здійснюється відмивання коштів і фінансування тероризму, є набагато суворішим та вищим, аніж в Україні. Тому мотивація світових банків розірвати відносини із підозрілим клієнтом є набагато нижчою, ніж у вітчизняних банках.

Окремої уваги потребує відповідальність посадових осіб. За матеріалами Державною служби фінансового моніторингу у 2017 р. було сформовано 99 матеріалів на суму 3,5 млрд. грн. щодо фінансових операцій, проведених за участю національних публічних діячів та високопосадовців. Основним засобом покарання в Україні за даним видом кримінальної діяльності є заморожування активів.

За даними Державної служби фінансового моніторингу побудовано табл. 2 кількості повідомлень щодо операцій, які підлягали фінансовому моніторингу. Необхідно відмітити, що більше 95% усіх повідомлень щодо операцій з легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом і фінансування тероризму, походить від банківських установ [23].

Таблиця 1

Характеристика відповідальності суб'єктів первинного фінансового моніторингу за недотримання законодавства у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Країна	Відповідальність за порушення законодавства
США	1. Карна відповідальність – ув'язнення до 20 років. 2. Штраф до 1 млн.дол.США або на суму, що перевищує удвічі сукупну суму нелегальних угод.
Великобританія	1. Карна відповідальність – ув'язнення строком до 5 років за недонесення інформації про операції, що з високим рівнем ризику відмивання коштів. 2. Штрафні санкції.
Франція	1. Карна відповідальність – ув'язнення строком до 8 років. 2. Штрафні санкції.
Італія	1. Карна відповідальність – ув'язнення строком до 8 років. 2. Штрафні санкції. Покарання може бути збільшено, якщо операції виконано із залученням посадових осіб, які використовували службове становище.
Іспанія	1. Карна відповідальність – до 6 років. 2. Штрафні санкції у розмірі до 5% статутного капіталу або позбавлення ліцензії за порушення норм щодо інформування про незаконну операцію. 3. Для фізичних осіб – працівників банку – заборона займати керуючі посади до 10 років.
Канада	1. Карна відповідальність – позбавлення волі до 5 років. 2. Штрафні санкції на суму до 2 млн.дол.США.
Польща	1. Карна відповідальність – позбавлення волі до 10 років. 2. Конфіскація майна.

За результатами аналізу, можна зробити висновок, що у 2015 р. відбулося стрімке зростання кількості повідомлень в розрізі ознак фінансового моніторингу у зв'язку з АТО та масовим закриттям банківських

установ. З 2016 до 2017 рр. кількість повідомлень нарощувалася помірними темпами. Проте Державна служба фінансового моніторингу не публікує дані щодо сум операцій, що підлягають фінансовому моніторингу [24].

Таблиця 2

Кількість повідомлень в розрізі ознак фінансового моніторингу

Показник	**II кв. 2013р.**	**II кв. 2014р.**	**II кв. 2015р.**	**II кв. 2016р.**	**II кв. 2017р.**
Кількість повідомлень	223223	271118	966271	1484477	1859079
Темп приросту, %	-	21,46	256,40	53,63	25,23
Відсоток операцій, що підлягають обов'язковому фін. моніторингу	68,59%	68,24%	88,33%	93,52%	94,89%
Відсоток операцій, що підлягають внутрішньому фін. моніторингу	30,72%	30,64%	10,04%	5,24%	3,71%

У 2013 та 2014 рр. відсоток операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу становив менше 70%, що може свідчити про більш активну роботу служби фінансового моніторингу на рівні банку. Аналіз операцій був більш вимогливим, а отже була можливість знайти шахрая швидше та раніше. З 2015 р. відсоток операцій, що підлягав внутрішньому фінансовому моніторингу зменшився до 4-10%, що може бути викликано прийняттям нових положень про регулювання фінансового моніторингу на рівні банків.

За 2017 рік Державною службою фінансового моніторингу було підготовлено 712 матеріалів, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів та фінансування тероризму, на суму 59,4 млрд. грн.

За період березень 2014-грудень 2017 рр. Держфінмоніторингом було підготовлено 758 матеріалів на суму 217,9 млрд. грн. Отже, за 2017 р. було сформовано лише 46 матеріалів щодо нелегальних операцій на суму 158,5 млрд. грн. Це свідчить про те, що Україна та українські банки, зокрема, стали привабливим об'єктом для відмивання коштів і фінансування тероризму. Необхідно відмітити, що до 2018 р. у рамках банківської установи служби фінансового моніторингу працювали із недостатньою ефективністю, а у

деяких банках такої не було сформовано взагалі. І це було відмічено Національним банком України у листі від 26.05.2017 № 25-0008/37888.

Так, на думку Національного банку України, доцільно налагодити співпрацю між структурним підрозділом з питань фінансового моніторингу та підрозділами банку, до компетенції яких належить встановлення ділових відносин, відкриття рахунків, а також тими, які беруть участь в обслуговуванні фінансових операцій клієнтів, з залученням у разі необхідності служби безпеки банку, проведенням перевірки з виїздом за місцезнаходженням клієнта [25].

У листі НБУ розглянуто окремий прецедент, що може бути охарактеризований як відмивання кошті. Проте зазначені характеристики не можуть бути використані для ідентифікації інших за сутністю операцій. Так, у листі НБУ розглянуто схему відмивання коштів із використанням підприємства, основною діяльністю якого є оптова торгівля.

НБУ регулярно надсилає банкам листи та інструкції, в яких розглянуто окремі випадки та окремі індикатори, на які слід звертати увагу суб'єктам первинного фінансового моніторингу. Також, НБУ надіслав банкам перелік реєстрів та сайтів, необхідних для ідентифікації та фінансового моніторингу клієнтів у листі від 17.05.2017 № 25-0008/35441 [26]. Загальна кількість ресурсів, в яких необхідно перевірити наявність клієнта є більшою за 55 одиниць. Ресурси мають різну спрямованість (Єдиний реєстр нотаріусів, Реєстр бізнес-структур у різних галузях тощо).

На думку авторів, доцільним було б створення Єдиної бази фінансового моніторингу, в якій була б зібрана інформація щодо:

- нормативно-правових актів (закони, підзаконні акти, положення, інструкції, листи тощо), які регулюють діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу (зокрема, банків) у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму;
- бази прецедентів у вітчизняній та світовій практиці із можливістю регулярного доповнення існуючими схемами та механізмами

відмивання коштів із використанням банківської системи;

- Єдиної бази реєстрів фізичних та юридичних осіб;
- бази науково-методичних розробок вітчизняних та закордонних науковців у сфері підвищення стандартів внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Аналіз результатів організаційних дій і прийнятих рішень відповідальних структур з досліджуваної проблематики у різних країнах світу дозволяє встановити різні напрями й характер їх вектору розвитку. Так, велика банківська група Великобританії Lloyds Banking Group заборонила своїм клієнтам, які користуються кредитними картами купувати криптовалюту. У Великобританії група має більше 30 млн. клієнтів. Вона управляє найбільшим роздрібним банком Великобританії, Lloyds Bank, а також іншими відомими брендами: Bank of Scotland, Halifax, MBNA, Black Horse, LDC, AMC, Colleys, Scottish Widows, Lex Autolease и Birmingham Midshires. Власники кредитних карт групи Lloyds, включаючи Halifax, Bank of Scotland та MNBA, буде заблокована можливість купівлі криптовалюти онлайн через чорний список, в якому будуть відмчені продавці.

У свою чергу міжнародні платіжна системи Visa та MasterCard прирівняли купівлю криптовалюти за допомогою кредитних карток до зняття готівки, тим самим збільшивши комісію за проведення таких транзакцій з 4 до 9%.

Урядом Китаю було прийнято рішення заблокувати усі веб-сайти, пов'язані з торгівлею криптовалютами та ICO, включаючи міжнародні платформи. Крім того, два регулятора ринку в США призвали Конгрес розглянути можливість державного контролю над платформами, які торгують криптовалютами.

Агентство фінансових послуг Японії (FSA) оголосило про заплановані перевірки 32 місцевих криптовалютних бірж. Відомства перевірить їх діяльність за 43 різними пунктами, включаючи аспекти, які пов'язані з ризики-менеджментом, кібербезпекою та забезпеченням цілісності

фінансових засобів користувачів.

Висновки. На основі отриманих результатів дослідження щодо вирішення визначених завдань, опрацювання теоретичної та періодичної фахової літератури було проаналізовано та систематизовано основні існуючі механізми використання банківської системи для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. Підтверджено гіпотезу про відсутність в сучасному світі єдиного ефективного методичного інструментарію (визначеного вектору розвитку) щодо організації роботи з виявлення таких механізмів Встановлено, що основними методами реалізації механізму легалізації коштів стали дрібнення суми переказу, збільшення готівкових переказів, переказ грошей на ліквідовані або фіктивні фірми, обмінні операції тощо.

Практика організації протидії визначеним механізмам підтвердила доцільність саме того, що банки повинні звертати увагу на будь-які зміни у діяльності та звичній поведінці клієнта. Одним із видом фінансових інновацій останніх років слід вважати крипто валюти (специфічні фінансові інструменти), які за думкою міжнародних організацій, урядів різних країн світу, можуть бути дієвим засобом відмивання коштів саме через таку характеристику системи як її повна анонімність. Це робить обмеженим певним чином систему державного регулювання та створює виклики перед службою фінансового моніторингу щодо здійснення операцій із криптовалютами.

Результати систематизації змісту процедур й аналізу специфіки і характеру організації роботи відповідних структур провідних країн світу та Європейського союзу дозволять створити у тому числі ефективний механізм відповідальності банків різних країн світу та України щодо їх ухилення, зокрема, від звітування перед службами державного фінансового моніторингу про підозрілі операції своїх клієнтів. Це дозволить сформувати ефективну систему реагування на виклики сьогодення та отримати відповідний методичний інструментарій щодо створення механізму

запобігання відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом і фінансуванню тероризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дудін М.М., Давиденко В.Л. Підходи до вирішення проблем відмивання коштів кримінального походження та легалізації доходів в Україні / М.М. Дудін, В.Л. Давиденко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». – Випуск № 16. – 2013. – С. 146-149.
2. Внукова Н.М. Управління валютними ризиками банку VaR (Value-at-risk) / Н.М. Внукова, Г.О. Оксанченко // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – № 5 (123). – 2014. – С. 58-64.
3. Gudz P. V. Аналіз капіталізації комерційних банків України та шляхи її нарощення / P. V. Gudz, Р.В. Фірман // Економічний форум. – 2014. - № 3. – с. 241-247.
4. Heffernan S. Modern banking / Shelagh Heffernan. – London. : Wiley, 2005.-716p.
5. Розвиток національної системи фінансового моніторингу / Т.І. Єфименко, С.С. Гасанов, О.Є. Користін та ін. – К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2013. – 380 с.
6. Campbell-Verduyn, Malcolm. 2017. “Bitcoin, Crypto-Coins and Global Anti-Money Laundering Governance”. Crime, Law and Social Change.
7. Map of Bitcoin acceptance. Retrieved from https://coinmap.org/#/world/13.92340390/-2.81250000/2/atm
8. Neil Gandal, JT Hamrick, Tyler Moore, Tali Oberman (2018) Price Manipulation in the Bitcoin Ecosystem. – Journal of Monetary Economics. URL: https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0304393217301666
9. Drug dealers using bitcoin cashpoints to launder money: Police warn of explosion in use of digital currency by criminals to offload ill-gotten gains.

URL: http://www.dailymail.co.uk/news/article-5142033/Drug-dealers-using-bitcoin-cashpoints-launder-money.html

10. Легализация биткоина в разных странах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cryptomagic.ru/regulirovanie/legalizatsiya-bitcoin-v-raznyh-stranah.html

11. He, Dong, K. Habermeier, R. Leckow, V. Haksar, Y. Almeida, M. Kashima, N. Kyriakos-Saad, H. Oura, T. S. Sedik, N. Stetsenko, and C. Verdugo-Yepes. 2016. "Virtual Currencies and Beyond: Initial Considerations". *IMF Staff Discussions Note* 16/03.

12. Valcke, P., Vandezande, N., van de Velde, N. (2015). The Evolution of Third Party Payment Providers and Cryptocurrencies under the EU's Upcoming PSD2 and AMLD4. *SWIFT Institute*, working paper number 2015-001.

13. Escritt, T. (2014, March 24). Police need powers to tackle virtual money laundering:Europol. *Reuters*.

14. Weir, M. (2014, December 1). HSBC severs links with firm behind Bitcoin fund. *BBC*.

15. McLannahan, B. (2017). US banks 'wasting billions' trying to track crime. *Financial Times*,17 February.

16. Van Steinis, H. (2016). Handled right, blockchain could help banks and their customers. Financial Times, 13 June.

17. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення № 1702-VIII від 14.10.2014 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/print1491334744887614.

18. Борисенкова А.В. Системи державного фінансового моніторингу: зарубіжний досвід / А.В.Борисенкова // Вісник НАДУ. – 2011.

19. Буткевич С.А. Досвід США щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / С.А. Буткевич // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В.И. Вернадского. – Т. 21 (60). – № 1. – 2008. – С.

68–74.

20. Ващенко О.М. Фінансово-економічний механізм національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / О.М. Ващенко // Дисертація ДВНК “УАБС НБУ” Суми. – 2011. – С. 195.

21. Колдовський М.В. Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей банківського сектора в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків / М.В. Колдовський // Європейський вектор економічного розвитку : зб. наук. пр. – № 1 (4). – Д. : ДУЕП, 2008. – С. 26–32.

22. Ревенков П.В. Противодействие легализации преступных доходов в Европе / П.В. Ревенков, А.Н. Воронин // Международные банковские операции. – № 5. – 2009. – С. 48–54.

23. Офіційний сайт Національного банку України / Прес-реліз. Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем визначив нові критерії для окремих груп банків на 2016 рік. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/article/25852020

24. Статистичні дані щодо отриманих Держфінмоніторингом повідомлень за 2012-2017 рр. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk

25. Лист Національного банку України від 26.05.2017 № 25-0008/37888 «Щодо фінансових операції з ознаками фіктивності» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v7888500-17

26. НБУ надіслав банкам перелік сайтів для фінмоніторингу клієнтів / Офіційний сайт «Дебет-Кредит» від 19.05.2017 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://news.dtkt.ua/finance/bank-system/43642

Колодізєв Олег Миколайович
доктор економічних наук, професор, завідувач
Кафедра банківської справи
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
пр. Науки, 9а, м. Харків, Україна, 61058
E-mail: kolodizev107@ukr.net
Конт. тел.: (050)-323-28-90

Коцюба Олена Володимирівна
Кафедра банківської справи
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
пр. Науки, 9а, м. Харків, Україна, 61058
E-mail: kotsiubaelena@gmail.com
Конт. тел.: (095) 707-89-37

Колодизев Олег Николаевич
доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой
Кафедра банковского дела
Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеца,
пр. Науки, 9а, г. Харьков, Украина, 61058
E-mail: kolodizev107@ukr.net
Конт. тел.: (050)-323-28-90

Коцюба Елена Владимировна
Кафедра банковского дела
Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеца,
пр. Науки, 9а, г. Харьков, Украина, 61058
E-mail: kotsiubaelena@gmail.com
Конт. тел .: (095) 707-89-37

Kolodiziev Oleh
Full Doctor, Professor, Head of the Department
Banking Department
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
9a, Nauka ave., Kharkiv, Ukraine, 61058
E-mail: kolodizev107@ukr.net
Contact tel.: (050)-323-28-90

Kotsiuba Olena
Banking Department
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
9a, Nauka ave., Kharkiv, Ukraine, 61058
E-mail: kotsiubaelena@gmail.com

Contact tel.: (095) 707-89-37
Number of publications in Ukrainian editions (approximate) 18
Number of publications in international journals indexed (approximate) 3
H-index (Scopus or Google Scholar)
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1365-1788